

Onderduikadressen voor de Sterre der Zee in de Franse Tijd

Régis de la Haye

Het is dit jaar 2004 tweehonderd jaar geleden dat het Maastrichtse beeld van Onze Lieve Vrouw “Sterre der Zee” werd toegewezen aan de Sint-Nicolaaskerk en ernaar werd overgebracht. Tot voor kort er was niets bekend over de verblijfplaats van het beeld in de daaraan voorafgaande jaren, de zogenaamde Franse Tijd. Pater Verbeek schreef in zijn (nog altijd fundamentele) publicatie van 1937 dat hij “geen enkele notitie” had gevonden over het verblijf van het beeld in die roerige periode.¹ En recentelijk nog, in 1992, kon pater Munier de verblijfplaats van het beeld in de Franse Tijd evenmin achterhalen, hoewel hij de rollen van enkele *dramatis personæ* in deze tijd goed heeft kunnen opklaren, met name die van bisschop Zaepffel.² Toch bleek het antwoord op de vraag zeer eenvoudig te vinden, namelijk in enkele stukken uit het archief van de parochie van Onze Lieve Vrouw Tenhemelopneming, beschreven door archivaris J.Th.H. de Win, en in bewaring bij de Gemeentelijke Archiefdienst van Maastricht, maar tot mijn grote verbazing nog door niemand geraadpleegd, althans nog nooit in een publicatie gebruikt. Het gaat met om name een “Nota” waarin de verblijfplaatsen van het beeld in de Franse Tijd exact worden beschreven,³ een stuk waarvan de details volledig geverifieerd konden worden.

Franse Tijd

Nadat op 4 november 1794 de vesting Maastricht was ingenomen door de Franse republikeinse legers onder generaal Kléber, en op 1 oktober 1795 de Staatse, Oostenrijkse, Luikse en Duitse gebieden van onze regio door Frankrijk waren geannexeerd, werd in de daarop volgende jaren de Franse wetgeving ingevoerd.⁴ Daartoe behoorde ook de wet van 15 Fructidor van het jaar 4 (1 september 1796), waarbij alle kerkelijke instellingen en kloosters werden opgeheven, en hun goederen in beslag genomen.

Dit lot trof dus ook het klooster en de kerk van de Franciscanen op de Minderbroedersberg, waar in die tijd het beeld van de Sterre der Zee opgesteld stond. De religieuzen werden uit hun gebouwen gezet, de gemeenschappen werden ontbonden, en de kloosterlingen kregen een geldbedrag mee in de vorm van “bons” om in hun levensonderhoud te kunnen voorzien en eventueel domeingooderen te kopen.

Het beleid van de Franse revolutionaire overheid was méér dan anticlericaal, veeleer anti-kerkelijk zonet anti-christelijk. Geheel in de geest van het Verlichtingsdenken werden geloof en religie beschouwd als bijgeloof, fanatisme of zelfs als een vorm van idiotie. Priesters werden vervolgd, gelovigen werd het belijden van de godsdienst onmogelijk gemaakt en kerken werden gesloten.

Ook in onze regio probeerde de Franse overheid een anti-christelijk beleid te voeren. In Maastricht was daarvoor verantwoordelijk de Commissaris van het Directoire Exécutif, Pierre Etienne Monachon.⁵ Deze zoon van Balthazar Monachon, landbouwer, en van Françoise Catherine Blanc, geboren te Lucens (Vaud, Zwitserland) in 1731, was naar Maastricht gekomen als kapitein van een Zwitsers regiment in dienst van de Staten Generaal. Op 28 september 1775 trouwde hij in de Waalse kerk met Madelaine Sophie de Berg, weduwe van de advocaat Guillaume de Bruyn. Zij overleed op 8 juni 1796. Maar al vóór haar dood had Monachon een relatie met Anne Matilde Huys. Dat blijkt uit

¹ Beda Verbeek, *De geschiedenis van de Sterre der Zee te Maastricht tot 1804* (Den Bosch 1937), p. 145-146. – Charles Caspers, Jan van Herwaarden, *Maastricht*, in: P.J. Margry, C.M.A. Caspers, *Bedevoertplaatsen in Nederland*, 3, Limburg (Amsterdam-Hilversum 2000), p. 503-527 (aldaar ook de meest recente literatuur).

² W.A.J. Munier, *Nieuwe bijzonderheden over 2 Maastrichtse kostbaarheden: het Zwarte Kruis van Wijk en het beeld van Onze Lieve Vrouw Sterre der Zee* (Maastricht [1992]). – Over Zaepffel: A. Minke, *Un prélat concordataire dans les départements réunis: Mgr. Zaepffel, évêque de Liège (1802-1808)* (Bruxelles 1985).

³ GAM, archief parochie Onze Lieve Vrouw Maastricht, inv.nr. 275. Het stuk bevat in dorso het opschrift: “Aangaande het Miraculeus Beeld der Allerheiligste Maagd en Moeder Godts Maria nu gestelt in S^l Nicolaas kerk tot Maastricht”. Deze dorsale notitie is dus van vóór 1837, omdat in dat jaar het beeld werd overgebracht naar de Onze Lieve Vrouwekerk.

⁴ H.A. Kamphuis, *De invoering van wetgeving in het Franse departement Nedermaas gedurende het eerste Directoire* (Maastricht 1995 = Publikaties Rijksarchief Limburg nr. 1).

⁵ Over Monachon, zie: J.H.J. Gulikers, ‘De burgemeesters van Maastricht 1800-1900, genealogische en biografische bijzonderheden’, in: *Limburgse Leeuw* 13 (1965), p. 48-49.

het feit dat, toen hij te Maastricht op 20 november 1798 (30 Brumaire van het jaar 7) op 66-jarige leeftijd met zijn 34-jarig bloempje hertrouwde, hun “gezamenlijk geprocreerde kinderen” Pierre Sigismond, geboren op 30 Brumaire van het jaar 4 (21 november 1795) – dus ruim vóór het overlijden van zijn wettige eega –, en Louise Helène, geboren op 2 Thermidor van het jaar 5 (20 juli 1797), door hem erkend werden. Later, op 1 Thermidor van het jaar 10 (20 juli 1802) werd nog een zoontje Jean Baptiste geboren. Op 13 Vendémiaire van het jaar 6 (4 oktober 1797) werd Monachon benoemd tot Commissaris van het Directoire Exécutif bij de Municipaliteit van Maastricht. In 1800 werd hij lid van de Municipale Raad, en in 1801 werd hij benoemd tot burgemeester van Maastricht, en dat zou hij blijven tot 1808. “Het zou goed zijn als u een andere burgemeester had, en dat hij katholiek was”, zo verzochtte bisschop Zaepffel van Luik in een brief aan pastoor Delruelle van de Martinuskerk en bisschoppelijk commissaris,⁶ “dan zou er niets te vrezen zijn”.⁷ Monachon woonde “Le long de la Meuse”, nr. 16,⁸ en overleed in 1811.

Monachon was niet bepaald geliefd in Maastricht, vanwege zijn radicale republikeinse principes, zeker in de eerste jaren. Het onbegrip was overigens wederzijds. Monachon begreep maar niet dat de Maastrichtenaars zo godsdienstig bleven en de zegeningen van de Verlichting niet konden waarderen. Op 10 november 1797 schrijft hij in zijn decadair rapport: “Ik zie nog niet dat het nieuws over de vrede veel veranderd heeft in de Maastrichtse mentaliteiten. Ze blijven maar geloven dat deze stad niet onder Frans bewind zal blijven. Profeten verzekeren het. Eerst zou de Keizer hen komen bevrijden, nu is het de nieuwe koning van Pruisen. [...] De Filosofen zullen altijd tevergeefs de voordelen blijven aantonen van de vrije mens boven de slaaf, en het geluk te leven onder een vrije grondwet. Ze zullen altijd tot dovemansoren blijven spreken zolang er priesters zijn en vooral oud-monniken opgeleid in deze streek en afgestudeerd aan de Universiteit van Leuven. Het volk dat sinds eeuwen is gefanatiseerd kijkt slechts door hun ogen en luistert slechts door hun oren. Hun opheffing heeft ze dubbel zo razend gemaakt, en het zal een Herculeswerk zijn om al het vuil van dit fanatisme te zuiveren. De tijd zal wel geleidelijk de diepe invloed doen vervagen en het roest van de oude aristocratie opschonen, maar ik voorzie dat dit zeer langzaam zal gaan. [...] Bijna heel het onderwijs stoelt alleen op het geloof, dat ze meer dan ooit proberen in te prenten, om de jeugd vooral maar te beschermen tegen de verderfelijke Rede van de Fransen, en de wetenschap die men in die scholen leert bestaat er in dingen uit te leggen die niet uitgelegd kunnen worden”.⁹

Alle uiterlijke tekenen van godsdienst moesten verwijderd worden. “Ik heb aansporingen gegeven”, zo schrijft Monachon, “en verschillende brieven geschreven om nog sneller kruisen en andere uitwendige tekenen van eredienst te verwijderen. Deze operatie geschiedde met veel tegenzin, maar ik heb het, geloof ik, nu wel afgerond, behalve een gemijterde en stafdragende heilige die nog prijkt op het dak van de Onze Lieve Vrouw. Ik heb wederom de burger Bella aangespoord om die te verwijderen”.¹⁰

Wie op straat de rozenkrans bad, werd gearresteerd. “Een fanatiekeling”, zo schrijft Monachon in één van zijn decadaire rapporten, “aan wie we bij herhaling verboden hadden op straat de rozenkrans te bidden, is op ongehoorzaamheid betrapt door gemeentelijk officier Nypels. Hij heeft hem gisteren door een deurwaarder bij de vrederechter laten voorleiden”.¹¹

Niet alleen waren de kerkelijke instellingen opgeheven en de goederen in beslag genomen, er werd van priesters ook een eed van trouw aan de Republiek geëist, die veel geestelijken in gewetensnood heeft gebracht. In Frankrijk werd deze eed door 2/3 van de priesters om principiële redenen

⁶ Over Pascal Louis Delruelle (del Ruelle, Del-Ruelle), 1735-1807: *NNBW* 9 (Brussel 1989), col. 182-187 (W.A.J. Munier); M. Kellens, Delruelle, ‘Pascal Louis. Pastoor en bisschoppelijk raadsman’, in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* 34 (1989), p. 168-169; J.J.M.H. V[erzijl], ‘Wapen Delruelle’, in: *Limburgse Leeuw* 9 (1961), p. 70.

⁷ RAL, archief Bisschoppelijke Rechtbanken, inv.nr. 162, brief van 21 december 1803.

⁸ Volgens de Franse volkstelling van Frimaire XI (november-december 1802) woonde E. Monachon, 69 jaar, “maire de la ville”, op het adres Le long de la Meuse (Langs de Maas), nr. 16 (in 1807/1809 nr. 1811, later nr. 617, nu nr. 2 (hoekhuis Kleine Gracht): concordans huisnummering GAM), met zijn vrouw A. Huijds, 39 jaar, en haar zuster H. Huijds, 41 jaar, en met drie kinderen onder de 12 jaar: RAL, Frans Archief, inv.nr. 1044, n° 3938.

⁹ RAL, Frans Archief, inv.nr. 4319: decadair rapport van 20 Brumaire 6.

¹⁰ Ibidem.

¹¹ RAL, Frans Archief, inv.nr. 4320, decadair rapport van 30 prairial an 6 (18 juni 1798): “Un fanatique á qui on avoit défendu réitérativement de prier dans les rues avec son chapelet, a été surpris par Nypels off(icier) m(unici)p(a)l en désobéissance, & il la fait conduire hier par un huissier aux juges de paix”.

geweigerd. In Maastricht legden na veel twijfel uiteindelijk elf van de achttien kanunniken van de Onze Lieve Vrouw de eed af, en elf van de vijftien kanunniken van Sint-Anna. Priesters die weigerden de eed af te leggen moesten in de clandestiniteit onderduiken, maar priesters die wél de eed aflegden konden in de parochiepastoraal werkzaam blijven. Omdat de pastoor van de Sint-Nicolaas de eed had afgelegd, mocht zijn parochiekerk open blijven voor de eredienst en de zielzorg. Het afleggen van de eed kon echter leiden tot fikse spanningen. In één van zijn decadaire rapporten maakt Monachon melding van een incident in de Sint-Nicolaaskerk: “Greven, kapelaan van de Sint-Nicolaaskerk, die de vereiste eed heeft afgelegd, is in de kerk uitgescholden toen hij catechismus gaf aan de kinderen, door een zeker Scholz, een kwaadaardig iemand, woonachtig in de Wolfstraat. Ik heb de vrederechters gevraagd hem voor de correctionele rechtbank te dagen, waar hij naar overgebracht is”.¹²

Broedermeesters in actie

Men kan zich dus voorstellen, gezien de revolutionaire en anti-christelijke sfeer van die jaren, dat het bestuur en de leden van de Broederschap van Onze Lieve Vrouw in de Franciscanenkerk¹³ zich ernstig zorgen maakten en bevreesd waren voor inbeslagname of zelfs voor vernietiging van het genadebeeld van de Sterre der Zee door de Fransen, toen bij wet van 1 september 1796 alle kerkelijke goederen in beslag genomen werden. Op 27 september 1796 vergaderden de leden van de Broederschap,¹⁴ en besloten in geval van beslaglegging door de staat “onse effecten gehoorende aan beeld en broederschap in de kerke der P.P. Minderbroeders te reclameren”. Een comité bestaande uit P. Jeukens,¹⁵ Lambertus Routs,¹⁶ Lambertus Linsen¹⁷ en M. Martens¹⁸ werd gekozen om de belangen van de broederschap te behartigen.¹⁹ Minder dan een maand later, op 1 Brumaire van het jaar 5 (22 oktober 1796) dienden de broedermeesters J. Pisart,²⁰ P. Jeukens, L. Linssen en M. Martens bij de *Administration Centrale* van het departement Nedermaas een verzoekschrift in, waarbij ze voorgaven dat het beeld eigendom was van de broederschap en dus niet door de Franse Staat in beslag genomen kon worden, en dat zij er gaarne van in het bezit gesteld wilden worden. Dat het beeld hun eigendom was, konden zij echter niet bewijzen, maar het was genoegzaam uit de overlevering bekend, zo

¹² Ibidem.

¹³ Over deze broederschap, zie: J. van Rensch, ‘Broederschapen in Maastricht 1400-1850’, in: *Hemelse Trektochten* (Maastricht 1990 = Vierkant Maastricht, 16), p. 41-50.

¹⁴ De volledige ledenlijst van de Broederschap in 1795 bevindt zich in het bewaard gebleven register: Utrechts Archief, bestuursarchief Franciscanen [522], inv.nr. 3478, f. 338v-341r.

¹⁵ Petrus Jeukens (Juekens) werd als broeder van de Broederschap van Onze Lieve Vrouw bij de Franciscanen vermeld vanaf 1786: Utrechts Archief, bestuursarchief Franciscanen [522], inv.nr. 3478, f. 215r.

¹⁶ Lambert Routs, overleed op 48-jarige leeftijd op 7 Messidor van het jaar 6 (25 juni 1798), om 3 uur ‘s middags, in zijn huis Rue des Blanchisseuses (Witmakersstraat). Hij was gehuwd met Gertrude Grégoire. Volgens de Franse volkstelling van Frimaire XI (november-december 1802) woonde “La veuve Routs”, 50 jaar, menuisière, met haar dochter Helene, 18 jaar, haar zoon Joseph, 16 jaar, een kind onder de 12 jaar, en de weduwe Pieters, 80 jaar, grootmoeder, op het adres “Rue de Blanchisseuse” [sic] (Witmakersstraat), nr. 12: F.A. 1046, nr. 8296 (in 1807/1809 nr. 845, later nr. 2405, nu nr. 9: concordans huisnummering GAM).

¹⁷ Lambertus Linsen werd in 1786 gekozen tot ouderling in de Broederschap van Onze Lieve Vrouw bij de Franciscanen: Utrechts Archief, bestuursarchief Franciscanen [522], inv.nr. 3478, f. 214v, en tot president in 1790: f. 321r. Bij de laatste vermelding, in 1795, was hij president: ibidem, f. 338v. Lambertus Linssen moet jong gestorven zijn. Volgens de Franse volkstelling van Frimaire XI (november-december 1802) woonde “La veuve Linssen”, 51 jaar, geboortig van Maastricht, “maitre de petit ecole”, met haar zonen François, 17 jaar, en Gerard, 19 jaar, op het adres Rue de Lievre (Havenstraat), nr. 12: F.A. 1046, nr. 11081 (in 1807/1809 nr. 1032, later nr. 2966, nu nr. 11, huis *In het Boomken 1722*: concordans huisnummering GAM).

¹⁸ Martinus (Marcus) Martens werd in 1790 gekozen tot meester in de Broederschap van Onze Lieve Vrouw bij de Franciscanen: Utrechts Archief, bestuursarchief Franciscanen [522], inv.nr. 3478, f. 321r. Ene M. Martens, 63 jaar, geboortig van Maastricht, woont in 1802 met zijn 50-jarige echtgenote A. de Ceuleneer, op het adres Place de Liberté (Vrijthof), nr. 8 (in 1807/1809 nr. 764, later nr. 1760, nu nr. 48: concordans huisnummering GAM), met hun kinderen Martinus, 24 jaar, Elisabeth, 19 jaar, Catharina, 19 jaar en nog drie kinderen onder de 12 jaar: RAL, Frans Archief, inv.nr. 1046, nr. 6972. Een andere M. Martens, 68 jaar, woont in bij zijn zoon P.J. Martens, 28 jaar, “marchand de drap”, rue du Pont (Maastrichter Brugstraat) nr. 38; in hetzelfde huis woont Cath. Frijns, 68 jaar, ex-religieuze: FA 1044, nr. 152.

¹⁹ Utrechts Archief, bestuursarchief Franciscanen [522], inv.nr. 3473.

²⁰ Joannes Pisart wordt als broeder van de Broederschap van Onze Lieve Vrouw bij de Franciscanen vermeld vanaf 1789: Utrechts Archief, bestuursarchief Franciscanen [522], inv.nr. 3478, f. 319; hij wordt tot meester gekozen in 1790: ibidem, f. 321r.; in 1795 is hij ouderling: ibidem, f. 338v. “Jean Pischarde” overlijdt op 64-jarige leeftijd op 2 Ventôse van het jaar 6 (20 februari 1798) in zijn huis aan de Grand Marché (Markt).

betoogden ze.²¹ Het verzoek werd op 11 Brumaire van het jaar 5 (1 november 1796) door de Administration Centrale behandeld, en verwezen naar de Directie van de Nationale Domeinen.²² Daar had het klaarblijkelijk geen prioriteit, want we vinden er verder niets meer over in de archieven van Domeinen. Gezegd moet worden dat de Domeinen andere zorgen hadden, zoals diefstallen van gouden en zilveren objecten, en van klokken.²³

De Broederschap van Onze Lieve Vrouw had zich al zeer vroeg gevormd in de kerk van de Minderbroeders, vanwege de devotie rondom het genadebeeld, dat tegen het einde van de zeventiende eeuw de benaming “Sterre der Zee” zou krijgen. Het is niet duidelijk hoe oud deze broederschap was. Wel is bekend dat ze zeer actief was toen het beeld van de Sterre der Zee van 1700 tot 1796 opgesteld stond in de tweede Franciscanenkerk, op de Minderbroedersberg.²⁴ Deze broederschap moet niet verward worden met de Broederschap van Maria Onbevlekt Ontvangen, in 1714 door pastoor Gerardus Haeghemans gesticht in de Sint-Nicolaaskerk.²⁵ Wel is het zo dat beide broederschappen in 1906 zijn gefuseerd, en dat de daaruit ontstane broederschap, nu verbonden aan de Basiliek van Onze Lieve Vrouw Tenhemelopneming, de officiële benaming draagt van Broederschap van Maria Onbevlekt Ontvangen Sterre der Zee, en haar devotie richt op het genadebeeld van de Sterre der Zee.

Na het indienen van hun rekest in november 1796 hebben de broedermeesters nog enige weken gewacht, klaarblijkelijk geen antwoord gekregen, en toen maar de stoute schoenen aangetrokken. De rest van het verhaal wordt verteld in de reeds vermelde “Nota”, berustend in het parochiearchief van de Onze Lieve Vrouw. In de nacht van 2 op 3 december 1796 werd het beeld van de Sterre der Zee, uit vrees dat het door de Fransen vernield zou worden, door de “ouderling” van de Broederschap Marcus Martens en de “broeder” Petrus Jeukens, in aanwezigheid van pater Windels, de vicarius van het klooster (dus de tweede verantwoordelijke),²⁶ uit de Franciscanenkerk weggenomen, en overgebracht naar het huis van broedermeester Petrus Jeukens, het huis genaamd “*Den Heiligen Geest*”, in de Maastrichter Brugstraat, op het huidige huisnummer 6,²⁷ waar het bleef tot 8 oktober 1801.

²¹ GAM, archief parochie Onze Lieve Vrouw Maastricht, inv.nr. 273.

²² RAL, Frans Archief, inv.nr. 111, op datum, nr. 284, nr. 3.

²³ Zie bijvoorbeeld: RAL, archief Domeinen, inv.nr. 6, 11 nivôse 6, 1 pluviôse 6, 19 ventôse 6, 8 prairial 6.

²⁴ Verbeek, *De geschiedenis*, p. 147-158; Van Rensch, *Broederschappen*, p. 41-50.

²⁵ Van Rensch, *Broederschappen*, p. 32-36.

²⁶ Henri Hubert Windels, geboren te Venlo 31 juli 1763, geprofest bij de Minderbroeders op 6 augustus 1785, overleden te Maastricht op 11 maart 1806. In het klooster van de Minderbroeders te Maastricht was hij organist en vicarius.

²⁷ Volgens de Franse volkstelling van Frimaire XI (november-december 1802) woonde P. Jeukens, 62 jaar, “marchand de houille”, op het adres Rue du Pont 8 (in 1807/1809 nr. 431, later nr. 1044, nu nr. 6, huis genaamd *Den Heiligen Geest*: concordans huisnummering GAM), met zijn vrouw Hennen, 52 jaar, “marchande de tabac”, en hun dochters Marie, 29 jaar, Catharine, 26 jaar, Therese, 18 jaar, en Sophie, 14 jaar, en een dienstmeid Catharine, 26 jaar: RAL, Frans Archief, inv.nr. 1044, n° 33.

Van 1796 tot 1801 verbleef het beeld van de Sterre der Zee in het huis genaamd “Den Heiligen Geest”, Maastrichter Brugstraat 6, bij broedermeester Petrus Jeukens (foto auteur).

De Minderbroederskerk bleef nog enige tijd voor de eredienst in gebruik, want enkele weken later, op 15 Nivôse van het jaar 5 (4 januari 1797) werd ze toegewezen aan de katholieke eredienst, ter vervanging van de veel te krappe Jacobskapel.²⁸ Op 1 Nivôse van het jaar 6 (21 december 1797) echter wilde de Franse overheid het gebouw weer in gebruik nemen, en kreeg pastoor Roemers, van de Sint-Jacobskapel, de beschikking over de Dominicanenkerk.²⁹

Ondanks de geslaagde actie, kwam het de Franse overheid toch ter ore dat het beeld van de Sterre der Zee bij een particulier was ondergebracht. In het decadair rapport van 10 Brumaire van het jaar 6 (31 oktober 1797) schrijft Monachon dat hij had vernomen dat “het oude zogenaamd wonderdadige beeld van de Maagd van de Recollecten” (zo werden de Franciscanen in Frankrijk genoemd) bij een particulier “idioten fanatiek maakte”, en hij had er Cauberg, de officier van politie,³⁰ op af gestuurd,

²⁸ RAL, archief Domeinen, inv.nr. 5, op datum.

²⁹ RAL, archief Domeinen, inv.nr. 6, op datum.

³⁰ Jean Henri van Cauberg(h), commissaris van politie, geboren te Maastricht op 19 april 1771 als zoon van Servais van Cauberg en van Jeanne Pieters, trouwde te Maastricht op 27 Floréal an 9 (17 mei 1801) op 29-jarige leeftijd met Marie Sibille Pieters, 25 jaar oud, geboren te Maastricht op 13 november 1775, dochter van Pierre Henry Pieters en van Marie Ide Aerts. Volgens de Franse volkstelling van Frimaire XI (november-december 1802) woonde hij op het adres Grand Fossé (Grote Gracht) nr. 39: F.A. 1044, nr. 1276 (in 1807/1809 nr. 948, later nr. 1667, nu nr. 20, huis *In den Zoeten Naam*: concordans huisnummering GAM). Van Caubergh overleed te Maastricht op 28 januari 1815, om 6 uur ‘s avonds, 45 jaar oud. Hij had

om het in beslag te nemen, “maar het was verdwenen”.³¹ Het is bekend dat in die jaren devotievoorwerpen door de Fransen zonder pardon vernietigd werden.³² De vrees van de broedermeesters was dus zeker gerechtvaardigd.

Had officier van politie Van Cauberg niet goed gekeken, of had hij een oogje dichtgeknepen? Jean Henri (Joannes Henricus) van Cauberg was een geboren en getogen Maastrichtenaar, getrouwd met een Maastrichtse. Het ligt voor de hand dat hij best wist wat er gaande was, maar dat hij zijn baas maar gerapporteerd heeft dat er niets te vinden was.

Nieuw adres

Op 8 oktober 1801 werd het beeld van de Sterre der Zee door de twee reeds vermelde broedermeesters overgebracht naar het huis van hun confrater Joannes Henricus Hermans, handelaar in specerijen, die woonde in een pand aan de Tongersestraat, op het huidige huisnummer 64.³³ Deze Joannes Henricus Hermans was “ouderling” van de Broederschap van Onze Lieve Vrouw.³⁴ Zoals de reeds geciteerde “Nota” vermeldt, was het huis van achter toegankelijk via de Abtstraat. Dit wordt ook bevestigd door de oudste kadastrale kaarten uit de negentiende eeuw.³⁵ Het poortje van deze doorgang is nog zichtbaar in het metselwerk van de muur (zie foto).

toen als beroep zaakvoerder, en woonde in de Platielstraat. Zijn weduwe woonde in 1816 in bij Jean Libert de la Haye en diens echtgenote Anna Maria Schorpion, op het adres Platielstraat 164, later nr. 2816, nu nr. 9 (GAM, volkstelling 1816; concordans huisnummering).

³¹ RAL, Frans Archief, inv.nr. 4319, decadair rapport van 10 Brumaire an 6: “J’avois appris que l’ancienne Vierge, soit disant miraculeuse, des Recolets servoit, chez un particulier, à fanatiser des imbéciles, j’y ai envoyé l’officier de Police Cauberg, pour tâcher de s’en emparer, mais elle avoit disparu”.

³² Munier, *Nieuwe bijzonderheden*, p. 16-17.

³³ Volgens de Franse volkstelling van Frimaire XI (november-december 1802) woonde J.H. Hermans, 43 jaar, geboren te Maastricht, “revendeur d’épiceries”, op het adres Rue de Tongres (Tongersestraat) 27 (in 1807/1809 nummer 357, later nr. 2136, nu nr. 64: concordans huisnummering GAM), te samen met zijn echtgenote C. Bemelmans, 45 jaar, en hun kinderen Catharine, 15 jaar, en Barbe, 12 jaar, en hun dienstmeid M. Viseur, 24 jaar: RAL, Frans Archief, inv.nr. 1046, n° 9664.

³⁴ Joannes Henricus Hermans werd in 1781 gekozen tot meester in de Broederschap van Onze Lieve Vrouw bij de Franciscanen: Utrechts Archief, bestuursarchief Franciscanen [522], inv.nr. 3478, f. 196v, en tot ouderling in 1790: ibidem f. 321r.

³⁵ RAL, minuutplans van het Kadaster, Maastricht, Sectie B. Het pand stond in 1840 kadastraal bekend als Sectie B nr. 151.

Van 1801 tot 1804 verbleef het beeld van de Sterre der Zee in het pand Tongersestraat 64, bij broedermeester Joannes Henricus Hermans. Het is het witgekalkte huis, links naast het hoekhuis. Het huis was ook toegankelijk achterom via de Abtstraat. In het metselwerk zijn de sporen van een poortje nog te zien (foto rechts).

Ondertussen was het kerkpolitieke slagveld tot rust gekomen, nadat Napoleon Bonaparte met paus Pius VII op 15 juli 1801 het bekende Concordaat had gesloten, zodat vanaf 1802 een nieuwe hiërarchie kon aantreden en een Napoleon-getrouwe kerk. De Elzasser Jean-Evangéliste Zaepffel († 1808) werd benoemd tot bisschop van Luik. Gezien de nieuwe politieke context kon nu ook het beeld van de Sterre der Zee de illegaliteit van de onderduiking verlaten, en weer in het openbaar ter verering worden opgesteld. De vraag was alleen: waar? De Franciscanen hadden geen klooster meer in Maastricht, maar zowel zij als de bisschop van Luik wilden het beeld afstaan aan de Sint-Nicolaaskerk. Overigens twijfelde Zaepffel nog even of hij het zou toewijzen aan de Nicolaas of aan de Matthijkskerk (die op 5 november 1803 weer voor de eredienst werd bestemd, maar volledig gerestaureerd moest worden), want bij de Matthijs was een krachtige lobby actief om het beeld van “Onze Lieve Vrouw van Maastricht” in bezit te krijgen...³⁶ Op 30 januari 1804 schrijft bisschop Zaepffel aan Delruelle dat hij ermee accoord gaat het beeld van de Maagd (“*statue de la Vierge*”) aan de Sint-Matthijs toe te wijzen. Op voorwaarde dat pastoor H.L. Partouns³⁷ het goed vindt.³⁸ Ondertussen verklaren ook de Franciscanen zich op 13 januari 1804 accoord met de overdracht aan de Sint-Nicolaaskerk en machtigen ze hun medebroeder Dionysius van West namens hen allen op te treden.³⁹ Maar nog op 24 februari 1804 schrijft bisschop Zaepffel aan Delruelle dat hij nog niet weet of

³⁶ Over de rol van bisschop Zaepffel, zie: Munier, *Nieuwe bijzonderheden*, p. 24-27.

³⁷ Over Henri (Sobrius Titius) Partouns (1752-1840), Jezuïet, docent rhetorica en poësis, in 1803 benoemd tot pastoor van de Sint-Nicolaaskerk, later van de Sint-Servaas, zie: *Nationaal Biografisch Woordenboek* 3 (Brussel 1968), col. 650-653 (S. Tagage). Een portret van Partouns bevindt zich in de pastorie van de Sint-Servaas van Maastricht.

³⁸ RAL, archief Kerkelijke Rechtbanken, inv.nr. 162, brief van 30 januari 1804.

³⁹ De originele acte is bewaard gebleven: Utrechts Archief, bestuursarchief Franciscanen [522], inv.nr. 3527; Munier, *Nieuwe bijzonderheden*, p. 29-38; de tekst is gepubliceerd door Verbeek, *De geschiedenis*, p. 174-175.

hij het miraculeuze beeld van de Heilige Maagd zal toewijzen aan de Sint-Nicolaas of aan de Mattheüs. Hij laat de keuze aan Delruelle.⁴⁰ Hij vindt dat de huidige bezitter van het beeld het ter beschikking moet stellen van de bisschop, en geeft verder Delruelle ‘carte blanche’ om het beeld te vinden en te restitueren.⁴¹ Hieruit blijkt dus dat zelfs de bisschop niet precies wist waar het beeld was, en dat hij in de mening verkeerde dat het bij de verkoop van de kerkelijke goederen door iemand gekocht was. Uiteindelijk adviseren zowel pastoor Partouns als pastoor Delruelle de bisschop het beeld toe te wijzen aan de Sint-Nicolaas, hoezeer het de bisschop ook spijt dat hij meneer De Rosen, neef van meneer de Sauveur,⁴² geen plezier kan doen. “Maar ik voorzie al, als ik dat zou doen”, zo schrijft de bisschop, “dat een groot deel van de stad Maastricht er niet bepaald tevreden mee zou zijn”.⁴³ Op 7 maart 1804 valt het besluit van de bisschop, zo schrijft hij aan Delruelle: “Ik stem er dan ook in toe, op uw advies en dat van de heer Partouns, dat het miraculeuze beeld wordt geplaatst in de Sint-Nicolaaskerk, en ik vertrouw op uw beider prudentie om de maatregelen te nemen voor de overbrenging”.⁴⁴

Overdracht aan de Sint-Nicolaaskerk

Op Witte Donderdag 29 maart 1804, ‘s avonds om 10 uur, werd het beeld door drie confrères van de broederschap van Onze Lieve Vrouw, Joannes Henricus Hermans, Marcus Martens en Lambertus Josephus Hermans,⁴⁵ naar de pastorie van de Sint-Nicolaaskerk overgebracht en overgedragen aan pastoor H.L. Partouns. Het transport gebeurde, zo staat te lezen in de “Nota” uit het parochiearchief, met de “voiture” van mevrouw van Mewen, geboren baronesse Feltz. Deze woonde boven aan de Tongersestraat, net vóór de Tongerse Poort.⁴⁶

Op Paaszaterdag 31 maart 1804 werd in de pastorie van de Sint-Nicolaas een acte opgemaakt, waarbij pastoor Partouns en de kerkmeesters Heylerhoff, Bosch en Nijst het beeld in eigendom aanvaardden. Ze beloofden het beeld nooit te zullen vervreemden of naar een andere kerk te vervoeren. Maar mochten de paters Minderbroeders zich weer in de stad Maastricht vestigen, dan verplichtten ze zich het beeld te restitueren aan de Franciscanen.⁴⁷ De akte werd in duplo opgemaakt, één exemplaar voor het kerkbestuur en één exemplaar voor de Franciscanen.⁴⁸

Op Paasdag, 1 april 1804, werd het beeld van de Sterre der Zee ter openbare verering opgesteld in de Sint-Nicolaaskerk, op het Maria-altaar in een zijbeuk.

Toch deden de kerkmeesters van de Sint-Mattheüs een klein jaar later nógmaals een poging het beeld in handen te krijgen. In de maand Brumaire van het jaar 13 (oktober/november 1804) richtten ze een rekest aan de Minister van Eredienst in Parijs, waarin ze schreven dat ze veel kosten hadden gehad

⁴⁰ RAL, archief Kerkelijke Rechtbanken, inv.nr. 162, brief van 24 februari 1804.

⁴¹ RAL, archief Kerkelijke Rechtbanken, inv.nr. 162, brief van 1 maart 1804.

⁴² Eugène Victor (Victor Eugène) Roosen (1773-1833), advocaat, was gehuwd met Maria Anna Josephina de Sauveur: A.L.M.H. Roosen, ‘Genealogie der familie Roosen’, in: *Limburgse Leeuw* 2 (1953-1954), p. 309-310. Hij was kerkmeester van de Sint-Mattheüs. Hij woonde in 1816 op het adres Boschstraat 1261, later nr. 1223, nu nr. 72 (GAM, Bevolking 1816, concordans huisnummering). De toevoeging “neveu Mr de Sauveur” diende om deze “Mr de Rosen” (kerkmeester van de Sint-Mattheüs) te onderscheiden van “Mr de Rosen de Haren” (de Rosen van Borgharen) die in dezelfde brief genoemd wordt.

⁴³ RAL, archief Kerkelijke Rechtbanken, inv.nr. 162, brief van 7 maart 1804.

⁴⁴ Ibidem.

⁴⁵ Lambertus Josephus Hermans werd in 1776 gekozen tot meester in de Broederschap van Onze Lieve Vrouw bij de Franciscanen: Utrechts Archief, bestuursarchief Franciscanen [522], inv.nr. 3478, f. 186v, in 1781 tot secretaris: ibidem f. 196v. Volgens een inschrijving in hetzelfde register trouwde hij op 10 september 1783 met Antonetta Schipers: f. 207r. Volgens de Franse volkstelling van Frimaire XI (november-december 1802) woonde hij als 61-jarige in Wyck op het adres “Le long du Rempart” (Langs de Wal, Stenenwal, Korverstraat), nr. 38: F.A. 1045, nr. 6477 (in 1807/1809 nr. 324, later nr. 356, nu nr. 6: concordans huisnummering GAM). Zijn beroep was “employé au magasin de vivres”. Zijn vrouw was 65 jaar. Beiden waren geboortig van Maastricht.

⁴⁶ Marie Catherine de Feltz, vrouwe van Leuth, geboren te Luxemburg, overleed te Maastricht op 18 maart 1814 op 68-jarige leeftijd, als weduwe van Jacques Mongold de Mewen. Zij was een dochter van Jean-Ignace de Feltz en van Elisabeth van Mewen. Ten tijde van haar overlijden woonde zij “Cloître Notre-Dame”. Volgens de Franse volkstelling van 1802 (RAL, Frans Archief, inv.nr. 1046, n° 9732) was zij eigenaresse van het huis Tongersestraat 42, in 1807/1809 genummerd 343; in latere jaren komt het pand niet meer voor in de concordans van de huisnummering van de Gemeentelijke Archiefdienst. Haar vader, Jean-Ignace de Feltz, in 1740 in de adelstand verheven, stamde uit een Luxemburgse schepenfamilie: Jean-Claude Loutsch, *Armorial du pays de Luxembourg* (Luxembourg 1974), p. 356-357 [met een afbeelding van het familiewapen].

⁴⁷ GAM, archief parochie Onze Lieve Vrouw Maastricht, inv.nr. 274.

⁴⁸ Zoals gezegd bevindt het exemplaar van het kerkbestuur zich nog altijd in het parochiearchief van de Onze Lieve Vrouw; het exemplaar van de Franciscanen, alle naspeuringen ten spijt, is nooit meer teruggevonden.

voor het herstel van het kerkgebouw, en verzochten, om het financieel tekort aan te vullen, dat het Mariabeeld dat bekend stond als Onze Lieve Vrouw van Maastricht (*“Notre Dame de Maastricht”*), uit het voormalige Franciscanenklooster, in hun kerk geplaatst mocht worden, en vroegen ze de minister er bij de bisschop van Luik op aan te dringen het beeld over te brengen naar de Sint-Matthijskerk. Baron de Rosen van Borgharen, die al in het begin van 1804 bij bisschop Zaepffel had gepleit voor overdracht van het beeld aan de Matthijskerk,⁴⁹ was zelfs met zijn vrouw naar Parijs gereisd om de minister het rekest persoonlijk te overhandigen. In januari 1805 meldde de minister dat hij het rekest van de kerkmeesters van de Sint-Matthijs had doorgezonden aan de bisschop van Luik.⁵⁰ Maar het beeld stond toen al bijna een jaar in de Nicolaaskerk, en deze laatste poging was voor de kerkmeesters van de Matthijs duidelijk een achterhoedegevecht. Zij maakt overigens wél duidelijk hoe gaarne zij het beeld hadden willen krijgen.

De devotie tot de Sterre der Zee is nu de ware stadsdevotie voor heel Maastricht, zodanig vergroeid met de basiliek van Onze Lieve Vrouw Tenhemelopneming, dat deze kerk in de wandeling nog slechts als “de Sterre der Zee” bekend staat. Het is te danken aan de “pieux larcin” van enkele broedermeesters uit 1796, dat het beeld van de Sterre der Zee er vandaag nog is. Deze bijdrage wil hen dan ook, tweehonderd jaar na datum, ontrukken aan de vergetelheid.

⁴⁹ RAL, archief Kerkelijke Rechtbanken, inv.nr. 162, brief van 1 maart 1804.

⁵⁰ GAM, archief parochie Sint-Matthijs Maastricht, inv.nr. 251. Deze rekestten zijn uitgebreid beschreven bij Munier, *Nieuwe bijzonderheden*, p. 31-38.